

be'nin inşası vb.), bazı halifelerin siyasî tarihi, İslâmî dönemdeki çeşitli olaylar (Hâricî ayaklanmaları, ridde savaşları, Cemel, Sıffin ve Nehrevan vak'aları vb.), fetihler, çeşitli şahsiyetlerin biyografileri, Kureyş'in nesebine ilişkin risâleler, kültür tarihi, soyluların evlilik hikâyeleri ve kadınlar, meşhur veya garip evlilikler, şiir ve tarihi.

Medâinî'nin günümüze ulaştığı tesbit edilebilen eserleri şunlardır: 1. *et-Te'âzi*. İbtisâm Merhûn es-Saffâr ve Bedrî Muhammed Fehd tarafından neşredilmiştir (Necf 1971). 2. *el-Mürdîfât min Kureyş*. Birden fazla evlilik yapan Kureyşli kadınların evlilik ve boşanma hikâyelerini anlatan eseri Abdüsselâm Muhammed Hârûn yayımlamıştır (*Nevâdirü'l-mahtûât*, I, 57-80 içinde, Kahire 1371/1951, 1392/1972).

M. İsâ Sâlihiyye (*el-Mu'cemü's-şâmil*, V, 61) tarafından Medâinî'ye *'İlmü'l-havâş* (İnş. Sâmi Meklî el-Ânî) *MMMA* [Küveyt], XXVI/1 [1402/1982], s. 289-336) adlı bir eser nisbet edilmekteyse de içinde Ebû Bekir Muhammed b. Zekeriyâ er-Râzî'ye (ö. 313/925) atıfta bulunulmuş olması (s. 308, 312, 321, 322) kitabın ona aidiyetini imkânsız kılmaktadır. Bu eserin müellifi yazma nüshasında Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Şuayb el-Medâinî olarak kaydedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyin*, III, 366; a.mlf., *Kitâbü'l-Bigâil (Resâ'ilü'l-Câhiz* içinde, nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1384/1964, II, 226; Belâzürî, *Ensâb*, neşredenin girişi, V, 14-15; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), IX, 124; ayrıca bk. İndeks; Ebû's-Şeyh, *Tabakâtü'l-mu'haddişin bilâbahân* (nşr. Abdülğafûr Abdülhak Hüseyin el-Belûşî), Beyrut 1407/1987, I, 299; Rabaî, *Târîhu mevlidi'l-ulemâ' ve vefeyâtihim* (nşr. Abdullah b. Ahmed b. Süleyman el-Hamd), Riyad 1410, II, 495; İbnü'n-Ne'dim, *el-Fihrist* (Şüveymî), s. 453-467; Kâdî Abdülcebbar, *Fazlü'l-i'tizâl ve Tabakâtü'l-Mu'tezile* (nşr. Fuâd Seyyid), Tunus 1393/1974, s. 344; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *el-Fihrist*, Beyrut 1403/1983, s. 125; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XII, 54-55; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, XIV, 124-139; a.mlf., *Mu'cemü'l-büldân*, IV, 422; Hasan b. Ali b. Dâvud el-Hillî, *er-Ricâl* (nşr. M. Sâdık Âlî Bahrülulûm), Necf 1392/1972, s. 262; Zehebi, *A'lâmü'n-nübelâ'*, X, 400-402; a.mlf., *Mizânü'l-i'tizâl*, III, 153; a.mlf., *Divânü'l-âfâ' ve'l-metrûkin*, Beyrut 1408/1988, II, 175; Yağmûrî, *Nürü'l-kabes el-Muhtaşar mine'l-Muktebes* (nşr. R. Sellheim), Wiesbaden 1384/1964, s. 182-184; Safedî, *el-Vâfi*, XXII, 41-47; Yâfiî, *Mir'âtü'l-cenân* (Cübûrî), II, 83; İbnü'l-Murtazâ, *Tabakâtü'l-Mu'tezile*, s. 54, 140; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, IV, 253-254; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, II, 259; Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Hiżânetü'l-edeb* (Bulak), I, 10, 408, 479-480; II, 109; Brockelmann, *GAL*, I, 146; *Suppl.*, I, 214-215; a.mlf.,

"Medâinî", *IA*, VII, 456-457; Ch. Pellat, *Le milieu basrien et le formation de Çahiz*, Paris 1953, bk. İndeks; Sezgin, *GAS*, I, 314-315; F. Rosenthal, *A History of Muslim Historiography*, Leiden 1968, s. 69-70; Muhammed Fehd, *Şeyhu'l-ahbâriyyin: Ebû'l-Hasan el-Medâinî*, Necf 1975; W. Werkmeister, *Quellenuntersuchungen zum Kitâb al-'Iqd al-Farid des Andalusiers Ibn 'Abdrabbih*, Berlin 1983, s. 152-159, 397-406; Sâlihiyye, *el-Mu'cemü's-şâmil*, V, 61; A. Wiener, "Die Farağ ba'd aš-Şidda-Literatur. Von Mada'ini († 225 H) bis Tanûhi († 384 H). Ein Beitrag zur arabischen Literaturgeschichte", *Isl.*, V/4 (1913), s. 274-279; Hâlid el-Asefî, "el-Medâinî", *Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb*, VI, Bağdad 1963, s. 473-498; G. Rotter, "Zur Überlieferung einiger Historischer Werke Madâ'inis in Tabaris Annalen", *Oriens*, XXIII-XXIV (1974), s. 103-133; L. I. Conrad, "Arabic Plague Chronologies and Treatises: Social and Historical Factors in the Formation of a Literary Genre", *St.I*, LIV (1981), s. 61-65; Ursula Sezgin, "al-Madâ'ini", *EP* (Ing.), V, 946-948.

CENGİZ KALLEK

MEDÂİNÜSÂLİH

(bk. HİCR).

MEDÂRİKÜ't-TENZİL ve HAKÂİKÜ't-TE'VİL

(مدارك التنزيل و حقائق التأويل)

Ebû'l-Berekât en-Nesefî'nin
(ö. 710/1310)
Kur'an-ı Kerim tefsiri.

Genellikle *Tefsirü'n-Nesefî* veya *Medârik* diye anılan kitabın giriş kısmında müellif eserini adını zikretmediği bir kişinin isteği üzerine kaleme aldığını ve kısa sürede tamamladığını ifade eder. Yaşadığı dönemde Mâverâünnehir bölgesinde Mu'tezile, Cehmiyye ve Kerrâmiyye gibi Ehl-i sünnet dışı fırkalara ait görüşlerin yaygınlık kazanması müellifin bu kararında etkili olmuş, esas itibarıyla Ehl-i sünnet itikadını âyetlerle destekleme amacı göz önünde bulundurulmuştur (*Medârikü't-tenzil*, I, 13-14).

Medârikü't-tenzil'in ana kaynağı Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*'ıdır. Nesefî, bazı âyetlerin tefsirinde kendi üslûbuna uyarlayarak *el-Keşşâf*'tan sayfalarca alıntı yapmış, bu arada Zemahşerî'nin Mu'tezile'yi destekleyen te'villerini ayıklamış ve yeri geldikçe bunlara eleştiriler yöneltmiştir. Ancak alıntılarının fazlalığı, *Medârikü't-tenzil*'in özgün bir tefsirden çok *el-Keşşâf*'in i'tizâlî fikirlerden arındırılmış muhtasarı olduğu şeklinde bir kanaatin meydana gelmesine yol açmıştır.

Bir dirâyet tefsiri olan *Medârikü't-tenzil*'de hadislere, sahâbe ve tâbiîn görüşleriyle rivayet malzemesine de geniş ölçüde yer verilmiştir. Eserde görüşlerine sıkça atıfta bulunulan sahâbilerin başında Abdullah b. Abbas ve Abdullah b. Mes'ûd, tâbiîlerin başında ise Hasan-ı Basrî, Mücâhid b. Cebr ve Katâde b. Diâme gelmektedir. Nesefî, gerek Hz. Peygamber'e gerekse sahâbe ve tâbiîne nisbet ettiği rivayetlerle esbâb-ı nüzûle dair bilgileri senetsiz olarak aktarmış, bazı âyet ve sûrelerin faziletlerine dair zayıf, hatta mevzû rivayetlere de yer vermiştir. Ayrıca geçmiş toplumlar ve peygamberlerle ilgili âyetlerin tefsirinde yer yer İsrâiliyat nakletmiştir (Çetiner, s. 140-148).

Muhtevası büyük ölçüde dil ve belâğatla ilgili izahlardan oluşan eserdeki filolojik tevcih ve te'villerin önemli bir kısmı Zeccâc'a dayandırılmış, bunun yanında Basra dilcilerinden Hafîl b. Ahmed ve Sibeveyhî'nin açıklamalarına da sıkça atıfta bulunulmuştur. Nesefî, âyetlerin tefsir ve tevcihinde hemen hemen bütün kıraatlere işaret etmeye çalışmış, bunu yaparken kıraat-i aşereyi esas almış, zaman zaman sahâbeye nisbet edilen mushaflardaki farklı kıraatlere de yer vermiştir.

Bazı âlimlerce mezhepte müctehid olarak kabul edilen Nesefî ahkâm âyetlerini Hanefî mezhebinin görüşlerine uygun biçimde yorumlamıştır. Ancak bu âyetlerin tefsirinde ictihadda bulunmamış, çok defa Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf, İmam Muhammed ve Züfer'in görüşlerini nakletmekle yetinmiştir. Bazan da mezhep imamlarının isimlerini vermeden "bize göre, bizce" gibi tabirlerle yetinmiş, yer yer Şâfiî ve Mâlikî mezheplerinin görüşlerini zikrettiği de olmuştur.

Medârikü't-tenzil'de kelâm konularıyla ilgili âyetlerin tefsirinde Mâtürîdî mezhebinin görüşleri tercih edilmekle birlikte Eş'arî mezhebine hiçbir eleştiride bulunulmamış, bu iki mezhep arasındaki görüş ayrılıklarına değinilmemiştir. Müellifin bir tarikata mensubiyetinden söz edilmesine de eserinde Hasan-ı Basrî, Mâlik b. Dînâr, İbrâhim b. Edhem, Fudayl b. İyâz, Zünnûn el-Mısrî, Cüneyd-i Bağdâdî ve Sehl et-Tüsterî gibi erken dönem mutasavvıflarına ait hikmetli sözler nakledilmiştir.

Süleymaniye Kütüphanesi başta olmak üzere Türkiye'de ve Türkiye dışındaki kütüphanelerde çok sayıda yazma nüshası bulunan eserin 1862 yılından başlamak üzere İstanbul, Mısır, Beyrut, Delhi ve

Bombay'da müstakil veya Hâzin'in *Lübâ-bü't-te'vil*'inin kenarında baskıları yapılmıştır (Brockelmann, *GAL*, II, 252; *Suppl.*, II, 267; Çetiner, s. 44-49). Eser ayrıca İbrâhîm Muhammed Ramazan'ın kontrolünde üç cilt (Beyrut 1408/1989) ve Şeyh Mervân Muhammed eş-Şa'âr'ın tahkiyle dört cilt (Beyrut 1416/1996) olarak neşredilmiştir.

Özlü bir tefsir olmasının yanı sıra bilhassa itikadda Mâtürîdî, fıkhıta Hanefî mezhebine ait görüşlerin Kur'an'daki dayanaklarını anlaşılabilir bir üslûpla ortaya koyması bakımından oldukça önemli olan *Medârikü't-tenzîl* Ehl-i sünnet muhitinde daha çok Hanefîler arasında şöhrret bulmuş, üzerine hâşiyeler yazılmış ve ihtisar çalışmaları yapılmıştır. Abdülâhad b. İshak el-Kandehârî'nin *et-Tefsîrü'l-müzîl li-muğlakâti Medâriki't-tenzîl*'i (Lahor 1904) ve Muhammed Abdülhak el-Hindî'nin *el-İklîl 'alâ Medâriki't-tenzîl*'i (I-VII, Hindistan 1336) tefsirin hâşiyeleridir. Ebû Muhammed Zeynüddin Abdurrahman b. Ebû Bekir el-Aynî, Burhâneddin en-Nesefî, Ahmed b. Aybek el-İmâdî ve Ebû Abdullah Sıddîk b. Ömer el-Herevî *Medârikü't-tenzîl* üzerine ihtisar çalışması yapmışlardır (*a.g.e.*, s. 49-50). Bedrettin Çetiner, *Ebû'l-Berekât en-Nesefî ve Medârik Tefsiri* adıyla bir doktora tezi hazırlamış (1983, MÜ İlahiyat Fakültesi), Hasan Selbes *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vil'in İsrâiliyyat Açısından Tahliili* (1998, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü) ve Halis Ören *Keşşaf ve Nesefî Tefsirlerinde Hz. Musa ile İlgili İsrâiliyyat* (1988, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü) adlarıyla yüksek lisans çalışması yapmışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Nesefî, *Medârikü't-tenzîl* (nşr. İbrâhîm M. Ramazan), Beyrut 1408/1989, I, 13-14; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1641; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 102; Brockelmann, *GAL*, II, 252; *Suppl.*, II, 267; *Hediyetü'l-âri'în*, I, 464; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, İstanbul 1974, II, 540; M. Hüseyin ez-Zehabî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*, Beyrut 1976, I, 305; Ali Şevvâh İshak, *Mu'cemü muşannefâti'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Riyad 1404/1984, III, 146; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, Ankara 1988, II, 314-330; M. Ali Ayâzî, *el-Müfessirûn*, Tahran 1373 hş., s. 634-638; Bedreddin Çetiner, *Ebû'l-Berekât en-Nesefî ve Medârik Tefsiri*, İstanbul 1995, s. 44-50, 53, 140-148, ayrıca bk. tür.yer.; W. Heffening, "Nesefî", *IA*, IX, 199-200.

▲ MUSTAFA ÖZTÜRK

MEDÂRİYYE

(المدارية)

Bediüddin Kutbülmedâr'a
(ö. 840/1436)
nisbet edilen bir tarikat
(bk. BEDİÜDDİN KUTBÜLMEDÂR).

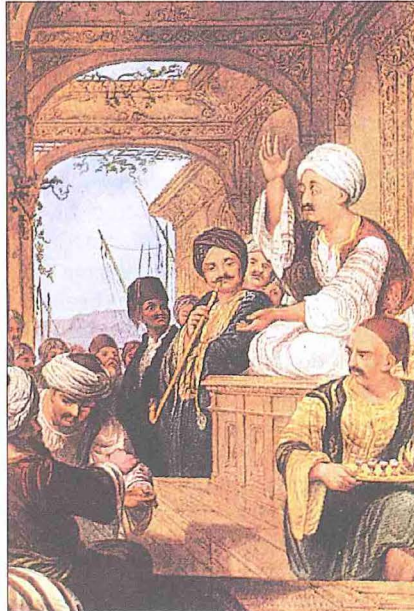
MEDDAH

(مداح)

Çeşitli taklitlerin yer aldığı
hikâyeler anlatarak
halkı eğlendiren sanatçı.

Arapça *medh* kökünden gelen *meddâh* sözlükte "metheden, çok öven" anlamına gelir. Buna *mâdîh*, *medîhagû*, *medîhaserâ* da denilmiştir. Osmanlılar'da bu terim "kıssahan, şehnamehan" yerine de kullanılmıştır. İslâmî kaynaklı olduğu belirtilen meddahlığı ilk defa Hassân b. Sâbit'in Hz. Peygamber'i şiirleriyle överek başlattığı kanaati yaygındır (*IA*, V/1, s. 343). Evliya Çelebi'ye göre ise meddahların pîri Resûl-i Ekrem'i metheden Suheyb-i Rûmî'dir ve mezarı Sivas'tadır. Evliya Çelebi onun asıl adının Abdülvehhâb Gâzî olduğunu, daha Câhiliye devrinde *Anternâme* okuduğunu, Resûlullah'ın huzurunda Uhud, Mekke, Huneyn gazâla-

Thomas Allom'un XIX. yüzyılda çizdiği, meddah ve dinleyicilerinin tasvir edildiği gravür (R. Walsh, *Constantinople and the Scenery of The Seven Churches of Asia Minor*, London 1840, s. 73)

Sultan III. Murad devrinin ünlü meddahlarından Lâlin Kaba'nın tasvir edildiği minyatur (Museum of Fine Arts - Boston)

rını okudukça Peygamber'in hoşnut kalarak kendisine ihsanda bulunduğunu, kemerini de yine huzûr-ı nebevîde Hz. Ali'nin bağladığını söyler. Hüseyin Vâiz-i Kâşifî, *biat ve şedde* uyanlar arasında Peygamber soyunun meddahları kadar yüksek mertebeli bir topluluk bulunmadığını belirtir ve meddahların Ehl-beyt'in menkibelerini okuduklarını, onları ve sözlerini anarak vakit geçirdiklerini, bu sebeple Peygamber soyunu en çok seven kişilerin meddahlar olduğunu yazar. Resûl-i Ekrem'in huzurunda mevkileri yüksek olan meddahların nasıl yüceltilmesi gerektiği yine Kâşifî'den öğrenilmektedir (bk. bibl.).

Türkler'in Müslümanlığı kabul etmesinden önce gerek Şamanlığın gerekse toplum yapısının etkisiyle hikâye anlatan halk hikâyecileri bulunduğu bilinmektedir. Özellikle göçebe Türk obalarında hikâye anlatanlara "baksı" (bahşı), daha sonra da "ozan" denilmiştir. Ozanların hikâyeleri genellikle hece ölçüsüyle söylenmiş manzumeler olup bunlar kopuz adı verilen saz eşliğinde terennüm edilirdi. İslâmiyet'in kabulünden sonra "âşık" (saz şairi) adını alan bu ozanlar eski kahramanların destanlarını söylerdi. Bazı Oğuz boylarının kahramanlık hikâyelerinde adı geçen Dede Korkut şaman, kam veya baksı denilen din önderlerinin özelliklerini taşımaktadır. Türk meddahları Arap meddahlarından farklı olup onların aksine günlük konuları gerçekçi bir biçimde ele alırlardı. Bu da Türk meddahlığının Arap etkisinden çok kendi toplumunun kültür birikimiyle geliştiğini göstermektedir. Orta Asya'dan Anadolu'ya göç eden Türkler'in kendilerine has olgunlaşmış bir hikâyecilik geleneği ve anlatım sanatının varlığı Türk meddahlık sanatının doğrudan Araplar'dan alınmadığını göstermektedir.

MEDÂRİS-i SEMÂNİYYE

(bk. SAHİN-İ SEMÂN).